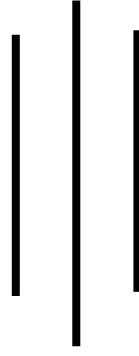
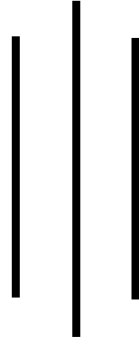

बाजुराली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

मनिराम जैशी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

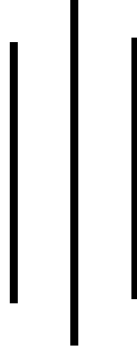
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६६

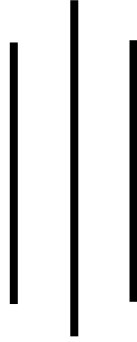
शोधनिर्देशक
प्राध्यापक
डा. ब्रतराज आचार्य

बाजुराली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
मनिराम जैशी
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, एम्.ए. दोस्रो वर्षका छात्र **मनिराम जैशीले बाजुराली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले निकै परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६६/११/

... ..
प्रा. डा. ब्रतराज आचार्य
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

मिति : २०६६/११/२६

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **मनिराम जैशीले** स्नातकोत्तर तहको नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार पार्नुभएको **बाजुराली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी .....

(विभागीय प्रमुख)

प्रा. डा. ब्रतराज आचार्य .....

(शोधनिर्देशक)

सह-प्रा. डा. दानराज रेग्मी .....

(बाह्य परीक्षक)

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्य आफैँमा एक जटिल कार्य हो । यसमा पनि भाषा विषयको शोधकार्य भन्ने कठिन हुँदोरहेछ । भनिन्छ, पौडन सिक्नको लागि नदीमै हाम्फाल्नु पर्दछ । त्यसैले मैले भाषिक सागरमा पौडी खेल्ने निधो गरेर यस क्षेत्रमा हाम्फालें । म पहिलो प्रयासमै भाषाको पौडीवाज त भइन, तर सामान्य भेललाई थाप्न सक्ने चाहिँ अवश्य भएको महसुस गरेको छु । हालसम्म बाजुराली भाषिकाको बारेमा कुनै पनि अध्ययन नभएको अवस्थामा मैले बाजुराली भाषिकाका व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार पारेकाले ममा यो दम्भ आएको स्वाभाविक ठानेको छु ।

प्रथमतः प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोधप्रस्ताव पारित गर्ने त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति आभार प्रकट गर्दछु । मैले यो शोधपत्र तयार गर्दा निर्देशकको मात्र होइन, एउटा सहयोगी गुरुको समेत भूमिका निर्वाह गरिदिनुहुने श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यको अवधिमा उचित सल्लाह र प्रेरणा दिनुहुने प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी शोधक्षेत्र चयनदेखि सामग्री सङ्कलनसम्बन्धी विविध जानकारीका साथै आवश्यक सुझाव तथा प्रेरणा दिनुहुने उप-प्रा.डा. जीवेन्द्रदेव गिरी तथा प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

सदैव मेरो समुज्ज्वल भविष्यको कामना गर्नुहुने मेरा बाबा-महतारी कृष्णदेव जैशी र धनीदेवी जैशीप्रति म आजीवन ऋणी छु । आफ्नै भाषा र संस्कृतिलाई उजिल्याउनु पर्छ भन्दै मलाई उत्साहित बनाउनुहुने दाजु भानुभक्त जैशी, भाइ गणेशराज जैशी, बहिनीहरू लक्ष्मी र उमा र भतिजा खड्गराज जोशीलाई मैले यहाँ हृदयदेखि सम्झेको छु । त्यसैगरी सामग्री सङ्कलन, विश्लेषण र सत्यापनका सन्दर्भमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु जहरसिंह थापा र खड्गबहादुर शाह लगायत मित्रहरू हर्क खडायत, जगतजङ्ग बम, उद्धव न्यौपाने, सुरेन्द्र गिरी र बुद्धि खडायतलाई मैले यहाँ सम्झेको छु । यो शोधपत्र शुद्धसँग टङ्कण गरी सहयोग गर्नुहुने आत्मीय मित्र प्रकाश घिमिरे तथा माधवप्रसाद पोखरेललाई मुरीमुरी धन्यवाद दिन्छु । साथै खोजेको समयमा पुस्तक तथा पत्रिका उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरलाई पनि म यहाँ सम्झन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र समुचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु । अस्तु ।

शोधार्थी

शैक्षिक सत्र : २०६३/०६५

क्रमाङ्क : १४०

मिति : २०६६/११/

मनिराम जैशी
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, २०६६ ।

शीर्षक	विषयसूची	पृष्ठसङ्ख्या
	परिच्छेद एक	
	शोधपरिचय	१-५
१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधकार्यको प्रयोजन	१
१.३	विषय परिचय	१
१.४	समस्याकथन	१
१.५	शोधको उद्देश्य	२
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७	अध्ययनको औचित्य महत्त्व र उपयोगिता	३
१.८	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
	१.८.१ भौगोलिक आधारमा सीमाङ्कन	४
	१.८.२ विषयगत सीमाङ्कन	४
१.९	सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.१०	विश्लेषण विधि	५
१.११	शोधपत्रको रूपरेखा	५
	परिच्छेद दुई	
	बाजुराली भाषिकाको सामान्य परिचय	६-१७
२.१	बाजुराली भाषिकाको नामकरण	६
२.२	बाजुराली भाषिकाको सीमाङ्कन	७
२.३	बाजुरा जिल्लाको भौगोलिक संरचना	११
२.४	बाजुरा जिल्लाको सामाजिक संरचना	१३
२.५	बाजुराली भाषिकाको उद्भव र विकास	१४
	२.५.१ प्राचीन काल	१४
	२.५.२ मध्यकाल	१६
	२.५.३ आधुनिक काल	१६
२.६	निष्कर्ष	१७
	परिच्छेद तीन	
	बाजुराली भाषिकाका सामाजिक तथा भौगोलिक उपभेद	१८-२८
३.१	भाषा, भाषिका र बाजुराली भाषिका	१८

३.२	बाजुराली भाषिकाका भौगोलिक उपभेद	१९
३.३	बाजुराली भाषिकाका सामाजिक उपभेद	२३
३.३.१	पुर्ख्यौली शासक र शासितको आधार	२४
३.३.२	जाति वर्गगत आधार	२५
३.३.३	लैङ्गिक तथा उमेरगत आधार	२६
३.३.४	देवता र साधारण मानिसको भाषा प्रयोगक आधार	२७
३.४	निष्कर्ष	२८

परिच्छेद चार

बाजुराली भाषिकाका पदकोटिको सामान्य परिचय २९-४८

४.१	भूमिका	२९
४.२	नाम	२९
४.२.१	नामको व्युत्पादन	३०
४.२.२	प्रकार्यात्मक आधारमा नामपद	३०
४.२.३	नामको वर्गीकरण	३१
४.३	सर्वनाम	३३
४.३.१	प्रकार्यात्मक आधारमा सर्वनाम	३३
४.३.२	सर्वनामका प्रकार	३५
४.४	विशेषणको परिचय	३६
४.४.१	विशेषणको व्युत्पादन	३६
४.४.२	प्रकार्यका आधारमा विशेषण	३७
४.४.३	विशेषणका प्रकार	३८
४.५	क्रियापदको परिचय	३९
४.५.१	क्रियांशको व्युत्पादन	४०
४.५.२	प्रकार्यात्मक आधारमा क्रियापद	४०
४.५.३	क्रियापदका प्रकार	४१
४.६	क्रियाविशेषणको परिचय	४२
४.६.१	क्रियाविशेषणको व्युत्पादन	४२
४.६.२	प्रकार्यात्मक आधारमा क्रियाविशेषण	४३
४.६.३	क्रियाविशेषणका प्रकार	४३
४.७	संयोजकको परिचय	४४
४.७.१	सापेक्ष संयोजक	४४
४.७.२	निरपेक्ष संयोजक	४४
४.८	नामयोगीको परिचय	४५

४.८.१	बद्धवर्गका नामयोगी	४५
४.८.२	मुक्तवर्गका नामयोगी	४५
४.९	निपातको परिचय	४५
४.१०	विस्मयादिबोधकको परिचय	४६
४.१०.१	हर्षबोधक	४६
४.१०.२	शोकबोधक	४६
४.१०.३	आश्चर्यबोधक	४६
४.१०.४	समर्थनबोधक	४६
४.१०.५	तिरस्कारबोधक	४६
४.१०.६	सम्बन्धबोधक	४७
४.११	निष्कर्ष	४७

परिच्छेद पाँच

नामिक पदका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन		४९-६२
५.१	भूमिका	४९
५.२	लिङ्ग	४९
५.२.१	नाममा लिङ्ग	४९
५.२.२	विशेषणमा लिङ्ग	५१
५.३	वचन	५१
५.३.१	नाममा वचन	५१
५.३.२	सर्वनाममा वचन	५३
५.३.३	विशेषणमा वचन	५५
५.४	पुरुष	५६
५.४.१	प्रथम पुरुष	५६
५.४.२	द्वितीय पुरुष	५६
५.४.३	तृतीय पुरुष	५७
५.५	आदर	५७
५.५.१	नाममा आदर	५७
५.५.२	सर्वनाममा आदर	५८
५.५.३	विशेषणमा आदर	५९
५.६	कारक/विभक्ति	५९
५.६.१	नाममा कारक	६०
५.६.२	सर्वनाममा कारक	६१
५.६.३	विशेषणमा कारक	६२
५.७	निष्कर्ष	६२

परिच्छेद छ

क्रियापदका व्याकरणिक कोटिको अध्ययन

६३-७८

६.१	क्रियापदका व्याकरणिक कोटि	६३
६.२	क्रियापदका काल	६३
	६.२.१ भूतकाल	६३
	६.२.२ अभूतकाल	६४
६.३	कालव्यतिक्रम	६५
६.४	क्रियापदका पक्ष	६६
	६.४.१ अपूर्ण पक्ष	६६
	६.४.२ पूर्ण पक्ष	६९
	६.४.३ अज्ञात पक्ष	७१
	६.४.४ अभ्यस्त पक्ष	७२
६.५	क्रियाका भाव	७२
	६.५.१ आज्ञार्थक	७२
	६.५.२ इच्छार्थक	७३
	६.५.३ सम्भावनार्थक	७४
	६.५.४ सङ्केतार्थक	७५
	६.६ अकरण	७५
६.७	निष्कर्ष	७७

परिच्छेद सात

उपसंहार

७९-८१

७.१	समाज-भाषावैज्ञानिक निष्कर्ष	७९
७.२	व्याकरणिक निष्कर्ष	७९
	सन्दर्भसूची	८२-८४
	परिशिष्ट	८५-८९

तालिकासूची

तालिका नं.	तालिकाको नाम	पृष्ठसङ्ख्या
तालिका नं. १	सूचकको विवरण	४
तालिका नं. २	आधारभूत सय शब्दको तुलना	७
तालिका नं. ३	बाजुराली भाषिकाका भौगोलिक चार उपभेदहरू	२०
तालिका नं. ४	शासक र शासितका आधारमा बाजुराली सामाजिक भाषिका	२४
तालिका नं. ५	वर्गका आधारमा बाजुराली सामाजिक भाषिका	२५
तालिका नं. ६	विशेषणका प्रत्यय	२७
तालिका नं. ७	देवता र मानवको भाषा प्रयोग	२८
तालिका नं. ८	नामको व्युत्पादन	३०
तालिका नं. ९	सङ्ख्येय र असङ्ख्येय नाम	३२
तालिका नं. १०	सजीव र निर्जीव नाम	३२
तालिका नं. ११	मानवीय र मानवेतर नाम	३३
तालिका नं. १२	विशेषणको व्युत्पादन	३७
तालिका नं. १३	क्रियाको व्युत्पादन	४०
तालिका नं. १४	क्रियाविशेषणको व्युत्पादन	४२
तालिका नं. १५	पुरुषवाचक सर्वनाममा वचन	५३
तालिका नं. १६	सम्बन्धवाचक सर्वनाममा वचन	५४
तालिका नं. १७	प्रश्नवाचक सर्वनाममा वचन	५४
तालिका नं. १८	ओकारान्त विशेषणमा वचन	५५
तालिका नं. १९	अन्य विशेषणमा वचन	५६
तालिका नं. २०	सर्वनाममा आदर	५८
तालिका नं. २१	कारक र विभक्ति चिन्ह	६०
तालिका नं. २२	सर्वनाममा कारकवाचक रूप	६१
तालिका नं. २३	पङ् धातुका भूतकालिक रूप	६३
तालिका नं. २४	खा धातुका वर्तमान कालका रूपावली	६४
तालिका नं. २५	भा धातुका भविष्यत् कालका रूपावली	६५

तालिका नं. २६	पङ् धातुका अपूर्ण पक्षका रूपावली	६६
तालिका नं. २७	सक् धातुका अपूर्ण वर्तमान कालका रूपावली	६७
तालिका नं. २८	वस् धातुका रूपावली	६८
तालिका नं. २९	हँङ् धातुका पूर्ण भूत कालका रूपावली	६९
तालिका नं. ३०	सुन् धातुका पूर्ण वर्तमान कालका रूपावली	७०
तालिका नं. ३१	सुत् धातुका अज्ञात पक्षका रूपावली	७१
तालिका नं. ३२	दि धातुका अभ्यस्त पक्षका रूपावली	७२
तालिका नं. ३३	वस्, खा, लेख् धातुका आज्ञार्थक रूपावली	७३
तालिका नं. ३४	पङ्, भ्ना धातुका इच्छार्थक रूपावली	७३
तालिका नं. ३५	खा धातुका रूपावली	७४

संक्षेपीकरण सूची

संक्षिप्त रूप		पूर्ण रूप
उप-प्रा.	-	उप-प्राध्यापक
एफ.एम.	-	फ्रिक्वेन्सी मोडुलेसन
एम्.ए.	-	माष्टर अफ आर्टस्
गा.वि.स.	-	गाउँ विकास समिति
डा.	-	डाक्टर
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नि.मा.वि.	-	निम्नमाध्यमिक विद्यालय
नं.	-	नम्बर
प्रा.	-	प्राध्यापक
प्रा.वि.	-	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	-	पृष्ठ
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	-	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	-	सम्पादक/सम्पादन
...	-	केही अंश छाडिएको